

X. A CSÁSZÁRMADÁR (TETRASTES BONASIA L.)
ÉLŐHELYEI AZ 1976-OS ORSZÁGOS
KÉRDŐÍVES FELMÉRÉS
ÉS ANNAK ELLENŐRZÉSE ALAPJÁN

Czajlik Péter

Az adatokat erdőgazdasági tájanként, erdőgazdaságonként, erdészetenként és ezen belül erdészkerületenként közlöm. A felsorolt területek nagyobb részét a felmérés óta újra tervezték, ennek kapcsán több helyen megváltozott az erdőtagok és -részletek számozása, illetve jelölése. Ennek ellenére az adatokat az összes területre az 1976-ban érvényben levő üzemtervi térképek szerint közlöm az egységesség, valamint egyéb (l. később) indokok miatt. Némely esetben, amikor az ellenőrzéshez nem állt rendelkezésemre az előbb jelzett üzemterv, földrajzi meghatározással adom meg az adatokat, ezek általában a bejelentések kiegészítései. Az ilyen adatok azonosítására az üzemtervvel minden esetben van mód a jövőben. Az adatközlést szándékosan nem egészítettem ki elterjedési térképekkel, mivel egy fokozottan védett faj fészkelőhelyeiről van szó. Az elmúlt években ugyanis külföldi tojásgyűjtők és hazai illetéktelen fotósok fokozódó „érdeklődésről” vannak értesüléseim az erdész és a vadőr kollégáktól (az „érdeklődés” esetenként jelentős pénzüsszegek ígéretével kapcsolódik). Ez tehát természetvédelmi szempontból is indokolja a már használatban nem levő, régebbi üzemtervek adatainak közlését. A régebbi üzemtervi térképek ugyanis minden illetékes számára hozzáférhetők, az illetékteleneknek viszont nincs erre lehetőségük.

Az adatsorokat erdőkerületenként a kerület, a közigazgatási terület és az adatközlő erdész nevével kezdem. Az élőhelyek felsorolásakor („él” megjelöléssel) az erdőtag neve után – ahol szükséges, közigazgatási terület megjelölésével – az üzemtervi adatokat közlöm. Elsőként szerepel az erdőtagrészlet jele; ahol az ellenőrzések során sikerült a teljes élőhelyet megállapítani, ott az egy élőhelyhez tartozó erdőrészletek, illetve -tagok közé + jelet teszek, mivel egy-egy élőhely mindig több erdőtagból és erdőrészletből áll (*Czajlik*, 1979, 1981a, b). A részletjelet általában a faállomány 1976. évi kora és fajösszetétele követi. A fafaj jelölésekor az erdészeti szakirodalomban elfogadott rövidítéseket használom. Kiegészítő adatok (tehát nem a kérdőívekből származók) esetén zárójelben tüntetem fel az adatközlő nevét, továbbá az ellenőrzést vezető vagy azt elvégző nevét is.

Az egyes élőhelyeket pontosvesszővel választom el. Az élőhelyi adatokat követik azok a területmegjelölések, amelyekről 1966 – 1976 között tűnt el a császármadár, a megjelölés: „kipusztult”. Majd az egész területre vonatkozó általános megjegyzések következnek, amelyeket a kérdőívek kérdéseire válaszoltak az adatközlők.

Tájécsoportonként rövid ismertetést adok az ellenőrzés tapasztalatairól, itt közlöm azoknak a nevét és lakóhelyét, akiket a kérdőívek kitöltői a térségen belül a császármadár legjobb ismerőjének tartanak egybehangozón.

A felmérésből adódó megállapításokat, következtetéseket már nagyrészt korábban közöltem (*Czajlik*, 1979, 1981a, b, c), így ezek részletes ismertetésére hely híján és az ismétlések elkerülése végett jelen közleményben nem térek ki. Az esetleges természetvédelmi intézkedésekhez viszont figyelembevételüket feltétlenül szükségesnek tartom.

Börzsöny (22-es erdőgazdasági táj]

A térségben feltehetően több császármadár él, mint amit bejelentettek. Az eltérés okát abban látom, hogy itt hosszú évekre visszamenőleg nem volt hagyománya a császármadár megfigyelésének, nem ismerik. Ellenőrzéskor az egyik erdészetnél biztosan állították, hogy a területen nem él a madár, és ugyanazon a napon két pár császármadarat is láttam az erdészet központjától néhány órányi járásra (ezek már előzőleg is publikált élőhelyek; *Jánossy*, 1972). Ebből adódóan feltétlenül szükségesnek tartanék egy ilyen tárgyú továbbképzést a tájvédelmi körzet kezelői számára. Az adatszolgáltatók senkit sem jelöltek meg, mint a faj jó ismerőjét.

Ipolyvidéki EFAG Kemencei Erdészete

Drégelypalánk — Gréci György

él: Szedreskút H. 29/d (egyszer látta), 25 éves állomány; túl sok a vaddisznó; az elmúlt évben eltűnt a területről a madár.

Nagyoroszi (Diósi erdőkerület) — Farkas Péter

él: Szurdokkút 21/f, 60–70 év, B, T; Malinás 4/a, 3–5 év, T, Cs; Sóderbánya 7/d, 40–80 év, B, T, Gy; a vaddisznóállomány közepes; a császármadarakat alkalmanként látta; rendszeres megfigyelésre nincs módja.

Peröcsény — Laczó Gyula

él: Peröcsény 29/a, 40 év, B, T; a vaddisznó igen sok; alkalmanként látta, az utóbbi időben már nem; rendszeres megfigyelésre nem volt ideje; a területen a fészkelés lehetséges.

Kemence — Pubori Ferenc

él: Stázahegy 15/a, 15 év, T, Cs; Barsibükk 63, 15 év, B; Ördög-oldal 60/a, 10 év, T, Cs, B; a vaddisznóállomány közepes; a császármadarakat alkalmanként látta, az utóbbi időben az állomány csökkent; rendszeres megfigyelést szívesen vállalna. A Kemencei Erdészettől a felsorolt kerületvezetők jelentették, hogy területükön biztosan nem él császármadár: *Nógrádi József, Kolonics Gábor, Homolya Károly, Varró György, Mezei Géza.*

Cserhát (21/b erdőgazdasági tájrészlet)

Ruzsik (1978) becslése szerint a nógrádi Cserhátban 62 db (?) császármadár él. Az 1976-os felmérés ezt nem erősítette meg, mert a Szécsényi Erdészet területéről visszaérkező kérdőívek egyetlen jelenlegi élőhelyet sem jeleztek.

Kár, hogy a szerző konkrét helyeket nem jelöl meg, így az ellenőrzéshez nem volt kiindulási pont. Bejelentés alapján tehát ezzel az erdőgazdasági tájrészlettel a későbbiekben nem foglalkoztunk.

Ipolyvidéki EFAG Szécsényi Erdészete

Iliny (29. erdőkerület) – Paris János

Varsány 9/a, 80 év, Cs, T; a vaddisznóállomány közepes; a madár az utolsó 10 évben eltűnt.

Biztosan nem él a területen: 22. zsúnyi erdőkerület – *Sinágel József*; 24. hollókői erdőkerület – *Szabó László*; Szécsény – *Chikán István*; Balassagyarmat, Nyírjes-puszta – *Tuza Gyula*.

Karancs – Medves

(21/c erdőgazdasági tájrészlet, valamint a 19/a erdőgazdasági tájrészlet ÉNy-i része)

Moskát (1975) a területen fészkelő császármadár-állományt 20 párra becsüli, ezzel szemben *Ruzsik (1978)* a következő adatokat adja meg: Medves 20 db, Salgótarján környékén 25 db, Karancs hegység 40 db, összesen 85 db, mintegy 42 pár.

A felmérés és az ellenőrzés után összesen 16 élőhelyet tudtunk pontosan azonosítani, ahol a császármadár folyamatosan jelen van. Tapasztalataink szerint egy-egy élőhelyen belül igen nagy az évenkénti ingadozás. A kérdőívet kitöltő erdészek senkit sem neveztek meg a térségből, aki szerintük a faj jó ismerője lenne.

Ipolyvidéki EFAG Salgótarjáni Erdészete

Salgóbánnya (Vecseklő erdőkerület) – Konyecsnyi Mihály

él: Zagyvaróna 6/a + 6/b, 60–70 év, T, Cs; Zagyvaróna 3/g, 80 év, B; a térségben a vaddisznó váltó vad; a császármadár állandó, és fészkel is a személyes tapasztalatai szerint.

Az utolsó 10 évben kipusztult: Salgótarján 15 + 16 tag. Ennek oka az idős állományok lecserélődése. Az adatközlőnek rendszeres megfigyelésre nincs ideje.

Zagyvaróna (108. erdőkerület) – Kiss József

él: Zagyvaróna 50 + 51 + 52, 40 év, A; a területen a vaddisznó váltó vad; a császármadár állandóan fészkel, fiatal csibéket is megfigyelt; az állomány az elmúlt években nőtt; rendszeres megfigyelésre nincs ideje.

Salgótarján – Somlyó-bányatelep – Hlavoj István

él: Salgótarján 80, 40–100 év, Cs; Salgótarján 81, 40–100 év, Cs, Gy, Nyír; Salgótarján 82 + 83, 40–100 év, Cs, Gy, Nyír, Ny; a vaddisznóállomány kevés; a császármadár állandó, fészkel; fészkekaljat, csibéket talált; a madár állománya az utóbbi években nőtt; rendszeres megfigyelésre nincs ideje.

Karancs — dr. *Ruzsik Mihály* adatai szerint
él: Tatárok-lápa, Három-lápa, Kincs-ér, Homorú, Hegyes-Karancs, Források-
völgye, Ceberna-völgye.

Kazár — dr. *Ruzsik Mihály* adatai szerint
él: Inaszó, Szellő-verő.

Nógrádszakál — dr. *Solti Béla* adatai szerint (*Czájlik*)
él: Rárós-puszta 2 pár.

Hevesi-dombvidék (19/a erdőgazdasági tájrészlet)

A terület egésze ornitológiai és zoológiai fehér folt, az innen származó 21 élőhely a tudomány számára teljesen új adat. *Telek Pál* kerületvezető erdész jóvoltából 1964 óta folyamatosan voltak adataim. Az ellenőrzésben sokat segített *Benedek Ottó* erdőmérnök, a Tarnaleleszi Erdészet vezetője, a területéről beérkező adatok pontosságát számomra személye garantálta, véleményem szerint a térségben ő a faj legjobb ismerője. A kérdőíveken többen megemlítik még *Szekeres János* vadórt Vár-aszóról és *Kálmán Imre* vadórt Heves-aranyosról, mint a császármadár ugyancsak jó ismerőit. A területen hagyománya van a faj ismeretének, tapasztalatom szerint az erdészek figyelemmel is kísérik.

Mátrai EFAG Erdőkövesdi Erdészete

Erdőkövesd — *Rottenhoffer Lajos*

él: Gergeteg—Bükkszenterzsébet 6/a, 20 év, A; Evetes-ág—Istenmezeje 9/d+8/h, 40 év, Gy, KtT, Cs; Nyúlütő—Istenmezeje 22/a, 30–60 év, Cs, KtT; a térségben kevés a vaddisznó; császármadarakat alkalmanként látott; a területeken a madár fészkel; fészkaljat, fiatal csibéket figyelt meg; a császármadár állománya nőtt az elmúlt időben.

Büdöskúti erdőkerület — *Csordás László*

él: Gyepűs 9/a+b+g; Fehér-kő 1/d+3/a+b; a területről a vaddisznó hiányzik; a császármadár állandó, fészkel; állománya az elmúlt időben változatlan.

Bátor — *Pallagi Béla*

él: Kakas-völgy—Bátor 6/c, 30 év, A; fészkel, de a száma csökken; személyesen csak ritkán látta.

Szalajka völgyi erdőkerület — *Nagy Lajos*

él: Nagyves 25/g, KtT, Cs, Lf; a vaddisznóállomány közepes; a területen a császármadár állandó, fészkel; csibéket, illetve fészkaljat talált, az állomány az utolsó 10 évben nőtt.

Pétervására (Szénégető-puszta) — *Tóth István*

élt (az 1970-es évek elején): Pétervására 11/c, 15 éves, fenyő, Gy; Pétervására 16/a, 10–30 éves, Cs, Gy, galagonya, Ny; Pétervására 12/b, 30 éves, Cs, Gy; valamikor rendszeresen látott császármadarat, az 1970-es évek elején még fészket is; a felmérés idejére a területről eltűnt, jelenleg biztosan nem él.

Mátranovádi erdőkerület — Csősz Béla

él: Sárközi-lapos 7, A, Cs; Cseres-lápakút 8, B, Gy, Ny, Nyír; a területen kevés a vaddisznó; alkalmanként látta; rendszeres megfigyelésre nem volt ideje.

Péteváására — Tar Mihály

A területen császármadár biztosan nem él.

Váraszó (Szalajka völgy) — Kóta Lajos

él: Büdöskút 40 év, Gy, B; a térségben a vaddisznóállomány közepes; a császármadár-állomány csökken; az elmúlt 10 évben többször látta (a felmérés-kor a madár jelenlétét megállapítani nem tudta).

Mátrai EFAG Tarnaleleszi Erdészete

Tarnalelesz — Itatókút — Telek Pál

él: Nagy-árnyék 11/d, 20 év, KtT, Ef, Gy, Cs; Máté-völgy — Patakuta 10/f + 10/b, 10 — 50 év, vegyes; Patak-verő — Nagyfár — Gergeteg — Szállás-verő 3/b + 8/b + 13/h; a területen kevés a vaddisznó; a császármadár állandó; rendszeresen fészkel; állománya az utolsó években csökkent.

Tarnaleleszi II. erdőkerület — Dániel György

él: Tarnalelesz 6/d, 30 év, A; Pataj — Tarnalelesz 20/a, 50 év, B; a területen a vaddisznó aránylag kevés; császármadarat alkalmanként látott; fészkelése lehetséges; rendszeres megfigyelésre nem volt ideje.

Szentdomonkos — Szőke Pál

él: Szentdomonkos 13/c, 45 év, Gy, Cs; a vaddisznó kevés; császármadarat ritkán látott; rendszeres megfigyelésre nem volt módja.

Hevesaranyos — Király György

él: Hevesaranyos 11/c, 50 év, KtT, Cs, Gy; Hevesaranyos 3/h, 28 év, KtT, Gy; Hevesaranyos 16/b, 60 év, KtT, Cs; a területen a vaddisznó kevés; a császármadár állandó, fészkel; fészket és csibéket talált; az állomány az elmúlt 10 évben nőtt; rendszeres megfigyelésre nem volt ideje.

Bekölce — Juhász László

Megfigyeléseiből arra következtetett, hogy a területen biztosan nem él császármadár.

Szűcs — Szabó Albin

Tudomása szerint a területen nem él császármadár.

Mátra

(20. erdőgazdasági táj)

Sajnos a felmérés nem terjedt ki az egész Mátrára, mivel a Kékestől K-re eső területekről a kérdőívek többszöri kérésre sem érkeztek vissza. Ebből a térségből csupán Sirok község határából, a Mátra Múzeumi V. T. vadász-házának környékéről voltak régebbi adatai Nagy Gyulának, amelyeket ellenőrzésünkkor meg is találtunk: 1963 óta 2 élőhely folyamatos és állandó.

Talán a mátrai császármadár-állománynak van a legnagyobb tudományos publikációja; Nagy Gyula, Fehér Miklós, Varga András, Solti Béla évek óta közöl újabb és újabb megfigyeléseket elsősorban a Fol. Hist. Nat. Mus. Matra-

ensisben. 1963 óta magam is folyamatosan foglalkozom a Mátra császármadár-állományával. Sok évi tapasztalat alapján, a felméréssel egy időben a Nyugat-Mátrát választottuk fő kutatási területünknek, ahol 10 éve minden évben 3 hetes kutatótábort szervezünk az OKTH Észak-Magyarországi Felügyelőségének támogatásával a császármadár életmódjának vizsgálatára. Ezenkívül egész évben kéthetenként járjuk be a kutatási területet rendszeresen, és folyamatosan gyűjtjük az adatokat. A térséget tehát mintegy modellként is tekinthetjük a felmérés értékelését illetően. Kutatási területünkről a kérdőíveken 27 – a valóságnak megfelelő – élőhelyről jött jelentés, amelyhez a 10 éves terepi munka még 23 élőhelyet eredményezett. A kérdőíveken tehát a valós élőhelyeknek mintegy 60–65%-a szerepel. Ez elsősorban a madár óvatosságával magyarázható, másodsorban pedig az adatgyűjtés módszeréből ered, mivel tulajdonképpen csak a „véletlenül” meglátott madarakról, illetve azok élőhelyeiről van adatunk. Magam kezdtem el először a közvetett jelekből a rendszeres hazai adatgyűjtést (porfürdők ellenőrzése, tollgyűjtés, ürülékgyűjtés stb.). Az adatgyűjtésnek ez a módja hazánkban még az ornitológusok között sem terjedt el, sajnos, erdészeink pedig nem is ismerik. Ezt bizonyítja az a tény, hogy az évek alatt folyamatosan bejárt területeken újabb és újabb élőhelyeket találtunk.

A térségből származó több éves tapasztalat kapcsán a faj jó ismerőjeként ismertem meg *Lajgút Györgyöt* (Mátraszentlászló), *Szűcs Xavért* (Bagolyirtás), *Bíró István* erdőmérnök, erdészetvezetőt (Nagybátony), *Nyirjes Ferenc* nyugalmazott vadórt (Mátrakeresztes), *Bozsik Pál* vadórt (Mátrafüred), *Zádor Oszkár* nyugalmazott erdészetvezetőt (Rudolf-tanya), *Háber László* kerületvezetőt (Galya-tető). Sok éven át nyújtott segítségüket ez úton is köszönöm. A felsoroltakon kívül a kérdőíveken még Mátrafüredről *Divéki Sándor-t* jelölték meg a faj jó ismerőjéül.

Mátrai EFAG Gyöngyössolymosi Erdészete

Gyöngyöspata (Hidegkúti erdőkerület) – Mezővári László

él: Ménes-kert – Gyöngyöspata 7/a, T, Cs, Gy; Király-rét – Gyöngyöspata 31/a, T, Cs, Gy; Csepegő – Gyöngyöspata 33/a, T, Cs, Gy; területén a császármadarakat alkalmanként látta; kipusztult: Csordáskút – Gyöngyöspata 29/d, Rigókút – Gyöngyöspata 39/a.

A jelentés ellenőrzése és a több éves megfigyelés bizonyítja, hogy még él: Gyöngyöspata 29/a, b, d + Gyöngyöspata 31/a + Hasznos 19/a, d (Pálfia), Gyöngyöspata 7/a, b, d (Czajlik).

Gyöngyöspata – Molnár Ferenc

él: Bohmér – Gyöngyöspata 40/a, 20 év, T, Gy; a területen egyszer látta; rendszeres megfigyelésre nincs ideje.

Bagolyirtás (Mátraszentimrei erdőkerület) – Szűcs Xavér kerületvezető

él: Bagolyirtás 21/b, 28 év, Gy; Bagolyirtás 21/a, 39 év, KtT, gy, Cs; Fallókút 25/f, 30 év, KtT, Gy, rNy; 26/d, 14 év, B, Gy, KtT, Lf; ezek a területek a volt községi legelővel határosak, és lassan visszaerdősülnek; vegyes korú B, Gy, rNy sok mogyoróval és galagonyával. Sok év folyamatos tapasztalata, hogy a térségben állandóan jelen van és fészkel is a császármadár.

A jelentés ellenőrzése és 10 éves tapasztalat alapján a térségben még él;

Harasztos – Mátraszentimre 10/c, d + 9/b + 11/a, b, c (*Czájlik*); Mátraszentimre 26/a, b, c, d + 32/a, b + 33/a, b (*Czájlik*); Mátraszentimre 24/a, b + Nagybátöny 24/b, c, e (*Czájlik*); Mátraszentimre 22/a, b + Hasznos 36/a, b (*Czájlik*); Mátra-bérc – Mátraszentimre 4/a, b, c, d, e + 5/b + 3/c, d + Nagybátöny 17/d, e + Nagybátöny 23/b, c (*Czájlik*); Óvár – Mátraszentimre 1/a, b, c, d, e + 2/a (*Czájlik*); Som-tető – Mátraszentimre 6/a, b, c, d + 7/a, b, c, d, e, f, g (*Czájlik*). A területen a vaddisznó mennyisége ingadozó; a fészkelés 1964 óta folyamatos.

Gyöngyöstarján (Sósi-réti erdőkerület) – Szabó Benedek
él: Mély-völgy – Gyöngyöstarján 19 + 20, Gy, mogyoró; alkalmanként látta, fészkelése lehetséges.

Gyöngyös (Mátraháza 11. erdőkerület) – Babicki Imre
Gyöngyös 3/d, e, 100 év, B; a területen még él és fészkel a madár; Gyöngyös 3/f + 4/b, c + 8/b, d (dr. Fehér Miklós adatai szerint).

Gyöngyös – Mátrafüred – Bozsik Pál kerületvezető vadász
Nagy-állás – Gyöngyös 29/b, 25 év, T, Gy, húsos som; Bene-vár – Gyöngyös 27/b, 35 év, T; Négyes-határ – Gyöngyös 18/a, b, 40 év, T, hárs, mogyoró; a térségekben a császármadár állandó; fészket, fészkealjlat, csibéket is talált; állománya csökkent; a vaddisznó kevés.

A területen még él: Éles-bérc – Markaz 15/a, b, f + 16/a, b, d + 17/a, b (*Czájlik*); Markaz – Vár-bérc – Hegyes-tető – Éva-kő térsége (*Czájlik*).

Gyöngyössolymos (Nyírjesi erdőkerület) – Bakondi Endre
Területéről csak a 84 – 86-os tagokból ismerte (Farkaskút), ahonnan az elmúlt években eltűnt.

Ellenőrzéskor megállapítottuk, hogy még él; Lajosháza – Gyöngyössolymos 72/a, b + 69/a + 68/c + 73/a (*Czájlik*); Kis-hegy – Gyöngyössolymos 106/a, b, c, d (*Varga András* adatai után, *Czájlik*); Bagoly-kő – Gyöngyössolymos 35/a, b + Parádsasvár 32/a + 33/a, b, c (dr. Fehér Miklós adatai után, *Czájlik*); dr. Nagy Gyula Gyöngyössolymos területéről mint több éve állandó élőhelyet jelölte meg: Szék-lápa – Hosszú-rét – Gyöngyössolymos 56/a, b; Butupalya – Pipis-rét – Gyöngyössolymos 70/a, b (*Czájlik*).

Gyöngyössolymos (Galya-tetői erdőkerület) – Háber László kerületvezető
él: Mogyorós-órom – Parádsasvár 3/d, 20 év, B; 2 madarat látott alkalmanként. Ellenőrzéskor megállapítottuk, hogy a területhez tartozik még szervesen Gyöngyössolymos 8/c, d is. Még él: Nyesett-vár – Gyöngyössolymos 7/d + 12/a, b (*Czájlik*). „A vaddisznó és a róka előfordulása igen gyakori, a fészkealjlatokban és a párnapos csibékben tesznek nagy károkat, a területen kevés császármadár van.”

Apc – Kolarovszki János
Területén biztosan nem él császármadár, az utolsó pár az elmúlt években tűnt el a Szücsi 2/a 30 éves tölgyesből.

Mátrai EFAG Nagybátönyi Erdészete

Szurdokpüspöki – Pásztó községhatár – Bódi Pál
él: Kiscserkút – Szurdokpüspöki 9/a, 60 – 70 év, T; Diós-oldal – Szurdokpüspöki 16/b; területén a császármadarat alkalmanként észlelte, fészkelése lehetséges; rendszeres megfigyelésre nincs ideje. Ellenőrzéskor megállapítottuk,

tuk, hogy Szurdokpüspöki 9/a, Pásztó 2/e, f, g, h és 3/d, e erdőterületekkel együtt képez egy összefüggő élőhelyet (*Standovár*). Továbbá él még: Kis-koncsúr – Szurdokpüspöki 4/e, f + 2/a, b + 3/g, h + 5/a (*Standovár*).

Mátrakeresztes – Bakonyi András

él: Vörös-tó – Hasznos 54/d, 20 – 25 év, vegyes; Tót-hegyes – Hasznos 13/a, 50 – 70 év, vegyes. Ellenőrzéskor megállapítottuk, hogy Hasznos 54/a, b, c, d + 55/a, b együtt képeznek egy élőhelyet. Még a következő területeken él: Hasznos – Hosszú-réti fenyves 29/a, b, d + 30/a (*Czajlik*). Kipusztult: Fitó-völgy, Kőporos; mindkét helyről az erdő kitermelése kapcsán.

Tar (3. erdőkerület) – Gortra István kerületvezető

él: Fenyves-puszta – Tar 19/a, b, 30 – 50 év, vegyes; Vár-bérc – Tar 21/a, b, 5 – 50 év, vegyes.

Ellenőrzésnek további élőhelyi adatokat gyűjtöttünk: Szakadás-gödör – Tar 10/a, b + 9/b, d + 8/b (*Standovár*); továbbá fészkelést tapasztaltunk Tar 5. erdőtagban (*Czajlik*), valamint Gombás-tető – Tar 34/a, b, c + 33/c + Hasznos 39/b + 38/b, c (*Czajlik*).

Nagybátony (Lengyendi erdőkerület) – Sasvári István

él: Ágasvár – Nagybátony 17., 102 év, B, Gy; Ágasvár-forrás – Nagybátony 17., 37 év, B, Gy; Mézeskút – Nagybátony 17/c, 80 év, B, nH, hJ, hSz; a vaddisznóállomány közepes, a területeken a császármadár él, fészkel; állománya az elmúlt években csökkent. Az ellenőrzés eredményét lásd a mátraszentimrei erdőkerületnél!

Nagybátony (Felsőlengyendi 5. erdőkerület) – Gyurkó József

Hallomásból tudja, hogy területén alkalmanként látták, de nem volt ideje és módja a rendszeres megfigyelésre.

Dorogháza (Tótvölgyi erdőkerület) – Csárádi József

él: Szurkos – Dorogháza 13/a, 30 év, B, Cs, Gy; személyes tapasztalatból tudja, hogy területén fészkel a császármadár és állománya nőtt; a vaddisznóállomány közepes.

Mátraszentlászló (7. erdőkerület) – Lajgút György kerületvezető

él: Vörös-kő – Nagybátony 54/g, 60 év, B; Pizskés-tető – Nagybátony 59/g, 110 év, B; Bükkfakút – Nagybátony 57/d, 40 év, B; Galya-vár – Szuha 28. + 23. tag, 40 év, B; Medve-barlang – Nagybátony 24., 40 év, B; a területen kevés a vaddisznó; a császármadár állandó fészkelő; fészkekaljat, fiatal csibéket rendszeresen talált.

Mátrai EFAG Parádfürdői Erdészete

Parádsasvár – Rudolf-tanya – Zádor Oszkár

él: Parádsasvár 23/a + 24/a, b; Pete-rét 1/a, d, e; Szuha 20/a, b, c, d, e, f; a területen folyamatos a császármadár jelenléte; élőhelyeit évek alatt többször változtatta.

Észak-Borsodi dombvidék (16/a erdőgazdasági tájrészlet)

A területről tudományos adatközlés nincs a császármadár előfordulására. *Vertse* (1939) kérdőíves felméréséből is kimaradt a Hevesi-dombvidékkel együtt, ami azzal magyarázható, hogy *Vertse* a császármadarat fel sem tettelezte tulajdonképpen ezen a területen. A tájrészlet, a császármadár élőhelyeinek nagy része a bükk (*Fagus sylvatica*) elterjedési területére esik: Kondó – Bánfalva K-i, Dövény – Kelemér É-i községhatárától DNy-ra (*Fekete – Blattny*, 1913). Ettől a vonaltól ÉK-re eső szórvány előfordulások igen szoros kapcsolatot mutatnak a térség fedett karsztos területeire jellemző ún. víznyelő eróziós völgyekkel. Az itt található erdőtársulások (*Astrantio – Tiliatum*) fitocönológiai vizsgálatokor *Buday* (1980) 28 Fagion fajt írt le, mint a társulásra jellemző színezőelemet. Ha e völgyek mikroklimatikus viszonyait is figyelembe vesszük, tudományosan magyarázhatóvá válik a császármadár előfordulása az Aggtelek – Teresznye elméleti vonal és Kelemér – Dövény É-i községhatárai közötti területen; pl. az Imola községhatárban fekvő Tóberke élőhelynek része az Ördög-lyuk víznyelő és Kút-völgye felső, valamint középső szakasza.

A császármadár elterjedésében e víznyelő völgyek éppúgy meghatározóak, mint a Tarna vízgyűjtőjében a homokkőbe vájt mély völgyek (*Czajlik*, 1979). A víznyelő völgyeknek köszönhető, hogy az Aggteleki-karszt császármadárpopulációja és a Putnok térségi populáció között folyamatos genetikai kapcsolat van.

Az erdőgazdasági tájrészlet ÉK-i területén a mérai erdészet térségét külön megvizsgáltuk abból a szempontból, hogy az Aggteleki-karszt populációja és a Zempléni-hegység populációja között találunk-e szórványterületet? Feltételezésünket eleve megkérdőjelezte a térség nagy csapadékhiánya és a tájrészlet többi területeihez képest magasabb átlaghőmérséklete. Külön kérdőívet küldtünk minden erdőkerülethez, amelynek nagyobb, összefüggő erdőterülete van. A visszaérkező válaszok egyértelműen nemlegesek voltak. Az adatszolgáltatás további tapasztalatainkkal egybeesett (l. Mérai Erdészet).

A Putnoki Erdészet területéről beérkező 24 élőhely jelzése a tudomány számára mind új adat.

A császármadár jó ismerőjeként jelölték meg az adatközlők: *Rási Zoltán*-t Kelemérről, *id. Dankó István*-t a szuhai kerülőházból, *Bacsó Lajos*-t Putnokról. A térségben a faj ismeretének hagyománya van, az erdészek ismerik, figyelemmel kísérik.

Borsodi EFAG Putnoki Erdészete

Imola – Demjén Béla

él: Tóberke 4. + 6. + 7., 40 – 60 év, T, Cs, Gy; a vaddisznóállomány csekély; tapasztalata szerint a területen fészkel a császármadár, csibéket csapatban látott; az elmúlt 10 évben a Zúgó erdőtagból eltűnt a madár.

Putnoki tsz-erdők – Varga Géza tsz-erdész

él: Alsószuha 21/a, 30 – 50 év, Gy, T; Trizs 12 – 13., 45 év, KtT, Cs; a területen rendszeresen fészkel a madár, fészkaljat talált; az elmúlt 10 évben ki-
pusztult az erdő kitermelése miatt; Kelemér 14 – 15.

Alsószuha – Szász János

él: Alsószuha 24/b, 35–70 év, T, Gy; Dövény 5/b, 50 év, T; Dövény–Szilpatak 20–25 év, fenyő; alkalmanként látta a császármadarakat; a területen fészkel, fészekaljait is talált; a faj állománya kissé nőtt.

Sajógalgóc (5. erdőkerület) – Juhász Ferenc

él: Sajókaza 4/c; Sajókaza 23/d; Sajógalgóc 1/d; vaddisznó kevés van a területen; a császármadár állandó, fészkelése lehetséges; állománya az utóbbi években nőtt.

Sajókaza – Kovács Sándor

él: Villám-völgy–Sajókaza 8/a, c, 52 év, T, Gy; alkalmanként látta a madarat; fészkelése lehetséges; állománya csökkent az utóbbi években.

Dubicsány – Mozgó Tamás

él: Dubicsány 14/c, 60 év, T, Gy; a területen vaddisznó nincs; fészkel a császármadár; fészekaljait, fiatal csibét talált.

Putnok – Lehoczky János

él: Putnok 20/a + 31/a, 45–50 év, T, Gy; Dubicsány 1/a, b, 10–15 év, T, Gy; területén a császármadár rendszeresen előfordul, fészkel; fészekaljait is talált; állománya az elmúlt években csökkent.

Putnok Községi Tanács V. T. – Antal István

Dövény–Fenyves 12/a, 15 év; Szilpatak 7/b; Réz-tó 1/b; Kis-pallag 17/a; a császármadár állandó, fészkel; fészekaljait talált; az utóbbi időben az állomány csökkent; a vaddisznóállomány közepes.

Putnok (Zsuponyói erdőkerület) – Bacsó Lajos

él: Szurdok–Putnok 31., KtT, Gy; szuhai kerülőház környéke; Dövény 7/b; Szilpatak; a területen a madár fészkel; állománya az utóbbi időben csökkent.

Szuha-fő – ifj. Tóth István

él: Szuha-fő 17/b, 37 és 80 év, KtT, Gy; kipusztult: Felsőmészke-mence–Szuha-fő 12/c, d, 3 év, KtT; Cseres–Szuha-fő 3/f, 40 év, KtT, Gy; a megjelölt élőhelyen a császármadár állománya csökkent az elmúlt években, bár előfordulása rendszeres; fészkelése lehetséges; a vaddisznó csak váltó vad.

Jákfalva – dr. Bankovics Attila (Madártani Intézet)

él: Pacsány (Csank-tanya környéke)–Hárs-tó, 40–80 év, Gy, T; 1964–1974 között téli és nyári időszakban 1-2 példányt figyelt meg egy-egy alkalommal; Jákfalva község határában a Tukó-völgyben kipusztult; a területen a vaddisznó állománya közepes; a császármadár állománya csökkent; fészkelése lehetséges.

Putnok Kossuth V. T.

Putnok–Juh-legelő; Szuha-fő–Zsoldos-erdő; Kelemér; a térségben a vaddisznóállomány közepes; a császármadarat alkalmanként látták; fészkel, fészekaljait is találták.

Kánó – Boldizsár Ferenc

Személyes tapasztalata szerint a területen biztosan nem él a faj.

Ragály–Zubony – Tóth István

Tapasztalata szerint a területen nincs császármadár.

Putnok (Forrás-völgyi erdőkerület) – Minló József

A területen biztosan nem található császármadár.

Trizs – Herczeg Pál

A területen nem él a faj, az elmúlt 10 évben pusztult ki az utolsó pár; Ragály 13/e, f, 12–29 év, A.

Borsodi EFAG Mérai Erdészete

Hernádpetri – Tatár Kiss Imre

Területén biztosan nem fordult elő császármadár.

Perecse – Nagy Lajos

Területén nem él a faj.

Szemere – Iniga János

A területen nem fordult elő a faj.

Szalaszend – Doboveczki János

Területén nincs császármadár.

Hernád-szurdok – Szitás Imre – Orliczki Sándor

A térségben biztosan nem fordul elő a faj.

Aggteleki-karszt vidéke (Aggteleki Tájvédelmi Körzet) (17-es erdőgazdasági táj)

A térségből *dr. Jánossy Dénes* (1972) publikálta az első császármadár-megfigyeléseket. *Vertse* (1939) felmérésében ez a tájegység sem szerepel. *Jánossy* mindkét észlelésének helyén ma is megtalálható a faj. Hosszú-völgyből, Kecső-völgyből, Nagy-oldalból, Ménes-völgyből 1963–1964 tele óta folyamatosan vannak adataim (*Czajlik*, 1975). *Dr. Varga Zoltán* és *dr. Gyulai Iván* több éve folyamatosan figyelik a császármadarakat, elsősorban a Haragistya környékén. Megfigyeléseiket rendszeresen közlik velem, amiért ez úton mondok köszönetet. A 24 élőhelyből mintegy 20 a tudomány számára teljesen új adat. A császármadár elterjedési területe szorosan követi a bükk elterjedési határát: Jósvafő – Éger-szög – Szendrő (határának ÉNY-i része) – Torna-szentjakab vonalát (*Fekete – Blattny*, 1913).

Borsodi EFAG Szini Erdészete

Aggtelek (Aggteleki erdőkerület) – id. Balázs László

él: Babadjut-oldal – Aggtelek 39/a, Gy, B + Farkaslyuk-oldal – Aggtelek 39/b, c, T, Gy; vaddisznó a területen nincs, a császármadár állandó, fészkel; fészkaljat talált; a faj állománya az utóbbi időben csökkent.

Aggtelek – ifj. Balázs László

él: Aggtelek 34/a, 40 év, Gy, som; Aggtelek 24/a, 30 év, Gy; Aggtelek 36/a, 45 év, T, Gy; vaddisznó kevés van a területen; a császármadár rendszeres, fészkel; az adatközlő fészkaljat is talált; a faj állománya az utolsó 10 évben nőtt.

Jósvafő (Jósvafői erdőkerület) – Jónyér Sándor

él: Hosszú-völgy – Aggtelek 30/a, b, 30–60 év, Gy, B, T; Kecsővölgy – Aggtelek 37/c + 39/a, b, 50–70 év, Gy, B, T; Iván-hegy – Aggtelek 20/a, b, 50–70 év, Gy, T; a területen a császármadár állandó, állománya az utóbbi időben nőtt.

Ellenőrzéskor és több éves tapasztalatból megállapítottuk, hogy még él; Haragistya-oldal, valamint a 278-as erdőgazdasági határcölöp és a 192-es

cölöp közti területen; Haragistya-tető – Fenyves-töbör (volt Csemete-kert környéke); Lófej-völgy – Lófej-forrás környéke; Ménes-patak völgye – Medve-kerti forrás környéke; Haragistya-tető és a régi erdészház mögötti fenyves (dr. Varga Zoltán adatai után, *Czájlik*).

Szelcepuszta – Jóna Albert

él: Nagy-oldal (Éles-hegy); Magas-galya; Hosszú-völgy; a területen a császármadár rendszeres; megfigyelt fészket és fészekaljat.

Szelcepuszta – Szin – Bigus Béla

él: Patkós 10/b, 40 év, Gy, Lf, mT; Iván-hegy 20/d (fiatalos), Lf, mT, Gy; az állománycsere kapcsán az utolsó 10 évben kipusztult: Lopó-galya 13/c, 20 év, eF, Cs; Százholdas 14/b, 20 év, eF, Cs; a vaddisznóállomány közepes, a császármadár állandó faj; fészket, fészekaljat is talált; állománya az utóbbi időben csökkent.

Szelcepuszta – Borsodi Balázs

él: Verő – Szögliget 3/b, 18 év, elegyes; Kő-kosár – Aggtelek 11/a, 5–50 év, elegyes; a szini Egyházi Tsz erdeje 10–25 év, cserjés, somos, gyertyános; Nagy-oldal – Iván-hegy – Aggtelek 20/d, fiatalos, elegyes; a területen a vaddisznóállomány közepes, helyenként kevés; a császármadár állandó faj; fészket, fészekaljat, csibéket is talált.

Szögliget (Szin 2. erdőkerület) – Dienes István

él: Gyökeres-oldal – Szögliget 34/a, 60 év, B, Gy; Mál-oldal – Szögliget 38/c, 50 év, KtT, Gy; a vaddisznóállomány közepes; a császármadarakat alkalmanként látta; rendszeres megfigyelésre nem volt ideje; véleménye szerint állományuk csökkent.

Vidomaj (1. erdőkerület) – Tátrai Mihály

él: Felső-Dolina 24/b, 40–50 év, vegyes; az elmúlt 10 évben kipusztult: Koburjánka 24/a, Gy, T, cserjés; Hármashatár 12/a, fenyves, T, Gy; az élőhelyként megjelölt területen a faj állománya az utóbbi években csökkent; a vaddisznóállomány közepes.

Bódvaszilas – Ligeti Tibor

él: Bakantok 4/b; Hársas 7/d, e; a császármadarakat alkalmanként figyelte meg; állományuk csökkent; a vaddisznóállomány közepes.

Tornaszentjakab – Bicsu Béla

él: Tornaszentjakab – Száraz-telek, 35 év, T; a vaddisznó kevés; a császármadarakat alkalmanként látta, a területen fészkel; fészekaljat, csibéket talált; a madár állománya nőtt.

Szin (Antalmajori erdőkerület) – Krajnyák András

Tapasztalata szerint területén nem él császármadár.

Bódvaszilas – Lőrincz Lajos

Területén biztosan nem él a faj.

Zempléni-hegység

(15. erdőgazdasági táj)

A területen a császármadár elterjedése pontosan követi a bükk Ny-i és D-i elterjedési határát: nyugaton (É–D irányban) Gönc – Boldogkőváralja – Abaujszántó – Tállya – Mád, innen K-re Tolcsva – Bodrogolaszi (Fekete –

Blattny, 1913). Az 1950-es években *Sziij* (1955) említ több adatot, amelyek közül Tokáron és Kőrös-hegyen azóta is folyamatosan él a császármadár. *Vertse* (1939) felmérése szerint főleg a Mikóháza és Erdőbénye vonalában húzódó erdőségekben található. 1976-os felmérésünk szerint ez az elterjedési területnek csupán töredéke, pedig sajnos a hegység É-i és K-i részéről az erdészetek nem küldték vissza a kérdőíveket. Ezekből a térségekből tehát nincsenek adataink, bár néhány jelzés érkezett Hollóháza és Telkibánya környékéről. *Sziij* idevonatkozó pál-hegyi adatát az ellenőrzéskor nem találtuk, ez azonban nem jelenti a faj kipusztulását a térségből. *Fintha* (1972) említi még a Nagy-Milic-oldalt; Sátoraljaújhelytől D-re a Nagy-Nyugodó-oldalt, mint olyan területeket, amelyek nem estek bele felmérésünk területébe ugyan, de a császármadár itt is előfordul.

Az adatközlők szerint a faj jó ismerői a területen: *Révész József* hivatásos vadász (Boldogkőújfalu), *Jóni Vince* (Boldogkőváralja), *Fekete Gábor* vadór (Erdőhorváti).

A visszaküldött kérdőívek bizonyossága szerint az erdészek és a vadászok ismerik és figyelemmel kísérik a császármadarakat területükön.

Borsodi EFAG Tállyai, Boldogkőváraljai és Tolcsvai Erdészete

Mád (Diósi erdőkerület) – Tőkés József

él: Bodrogkeresztúr 2/d, 30–60 év, T, Gy; Mád 24/a, 10–25 év, T; a vad-disznóállomány közepes; területén a császármadár állandó, 1972–1976 között rendszeresen észleli; fészket, csibéket is talált; a faj állománya az elmúlt 10 évben nőtt.

Tállya – Mátrai András

él: Tállya 45/a, 20 év, vegyes; a vaddisznóállomány közepes; a császármadár rendszeres; az adatközlő biztos a fészkelésben; állománya az elmúlt években csökkent.

Abaujszántó (Aranyos-völgyi erdőkerület) – Takács Vince

él: Abaujszántó 12/c + 13/b, fiatalos; a vaddisznó kevés; a császármadár rendszeres, csibéket is talált; a faj állománya nőtt.

Boldogkőváralja – Vitányi László

él: Csurgó–Boldogkőváralja 10/c, 80 év, B, Gy; Bodrogkőújfalu 1/a, b, 20–22 év, Lf; a császármadár rendszeresen fészkel; fészkekaljat, csibéket is talált; állománya az utóbbi időben nőtt; a vaddisznó kevés.

Regéc (26. erdőkerület) – Magyar József kerületvezető

él: Szárkó–Regéc 92/b, f, g, 48–55 év, B, KtT; Bán-hegy–Fóny 31/a, b + 32/c, d, 40–55 év, B; Dorgó–Regéc 89/a + 98/a + 100/a, 80–85 év, B, Lf; területén a faj állandó, fészkel; fészkekaljat, csibéket talált; az állomány nőtt; a vaddisznó kevés.

Baskó – Pozemba László

él: Baskó 16/a, 50 év, B, Gy, KtT; Baskó 29/e, 50 év, B, Gy, KtT; a vaddisznó kevés; a császármadarat alkalmanként látta; fészkel, állománya nőtt.

Baskó (4. erdőkerület) – Hegedűs István kerületvezető

él: Baskó 71/c, 50 év, T, Gy; Baskó 70/c, 50 év, T; Baskó 77/b, 30 év, T, Lf; az elmúlt évben kipusztult: Baskó 84/c, 35 év, Lf; az élőhelyül megjelölt terü-

leteken a császármadár állománya csökkent; bár állandóan fészkel, az adatközlő fészkaljat is talált; a vaddisznóállomány közepes.

Baskó (3. erdőkerület) – Hanák Miklós

él: Baskó 62/a, 60 év, T; Baskó 51/a, 25 év, Lf; Baskó 65/b, 60 év, T; területén a császármadár állandó, fészkel; fészket is talált; állománya nőtt; a vaddisznó kevés.

Háromhuta – Granoviter László

él: Tokár – Háromhuta 34/a, 45 év, KtT; területén a császármadár folyamatosan jelen van, fészkel; fészkaljat, csibéket talált; a faj állománya nőtt; a vaddisznó kevés.

Háromhuta (8. erdőkerület) – Horasi Lukács

él: Háromhuta 56/b, 55 év, T; a madarat alkalmanként látta; az állomány nőtt; fészkaljat, fiatalokat talált; a vaddisznó kevés.

Háromhuta (9. erdőkerület) – Fekete Péter

A felmérés idején a területen biztosan nem él; az utóbbi 10 évben pusztult ki Háromhuta 114/a, d erdőrészből.

Háromhuta (10. erdőkerület) – Novák Imre

él: Háromhuta 158/b, 60 év, B, KtT; területén alkalmanként látja a madarat; az állomány nőtt; a vaddisznó kevés.

Tolcsva – Matisz Ferenc

él: Háromhuta 146/c, 70 év, 80% Lf, 20% B; Erdőhorváti 15/b, 35 év, B, Lf; területén alkalmanként látja; fiatalokat talált; a madár állománya csökkent; a vaddisznó kevés.

Komlóska – Kovács József

él: Barlang – Komlóska 3/a, 40 év, T, Gy; Limonos – Komlóska 13/c, 40 év, T, Gy; Középbére – Komlóska 9/c, 70 év, T, Gy; kevés a vaddisznó; a császármadár állandó; állománya nőtt.

Abaujszántó (3. erdőkerület) – Kovács István

Területén a faj biztosan nem él.

Tolcsva (1. erdőkerület) – Szolivajn Bertalan

Területén császármadár nem él.

Mogyoróska – dr. Bankovics Attila, Madártani Intézet

A falu környékén 1961. júl. 20-án egy császármadáraesaladot figyelt meg 10 – 12 repülő csibével.

Az ellenőrzések tapasztalatai szerint még él; *Pálháza*: Lackó-hegy – Kávás-kút közötti területen (*Czajlik*); *Pálháza*: Pirinyó-forrás és Nagy-Gereben között (*Czajlik*); 1978 – 1980 között mindkét területen többször megfigyeltük a madarat. Péterménkő térségében máshol nem találtunk.

Bükk hegység

(18. erdőgazdasági táj)

A Bükk hegység császármadár-állományáról az első tudományos közlésnek *Bérczi Károly* 1861-es írását fogadhatjuk el: „a Bükkben a császármadár általános elterjedt” – írja, majd konkrétan a Lusta-völgyből említ 15 – 20 példányos csapatokat. Az 1930 – 1940-es évekből *Vásárhelyi* (1960) ír le lelőhelyeket: 1933. IX. 6., Lillafüred – Fehér-kő; 1934. VII. 18., Hollós-tető; 1934.

IX. 5., Békasótörő; 1934. IX. 12., Köpüsi-szikla; 1940. VII. 28., Molnár-szikla; 1942. X. 1., Bekény; 1943. IX. 12. Dédesvár-völgy. A debreceni KLTE Állattani Tanszékének gyűjteményében találtam egyéves császármadárkakat *Vásárhelyi* gyűjtéséből (1938. III. 5., Lillafüred). Szintén *Vásárhelyi István*-tól származó adat, hogy 1923 – 1933 között Lillafüred környékén 4 vándorsólyomfészeknél 66 (!) db fiatal császármadár-maradványt talált. Ebben az időben írja: „A császármadarat a Bükkben alig vadásszák, a sípolást tudtommal jelenleg senki nem űzi” (*Berényi – Vásárhelyi*, 1938). Jól később *Vásárhelyi* (1959) így nyilatkozik: „a borsodi Bükkben a császármadár él, mégpedig szép számmal. . . Puskaporos, Alsóhámor, lillafüredi – egri műutak térsége, Csanyik-völgy, Bekény.” A faj ismertségéről a következőket jegyzi meg: „Ismertem a Bükkben az erdészek körében puszkásokat, akik évtizedekig járták az itteni erdőket, és mégsem tudtak előfordulásáról.”

1964. I. 18-i keltezésű, hozzám írott levelében *Vásárhelyi* jelzi: „császármadár a Bükkben van, most kaptam adatot, hogy a Nyírjesen és a Jávorhegyen láttak néhányat”, 1964. VII. 5-én – közös munkánk kapcsán – a következőket írja: „Bizony a császármadár ügye rosszul áll. Én a Bükkben az összes ismert erdészeket, erdőőröket kértem. . . Mind tudta, hogy területén fészkel, de már utánamenni egyiknek sem volt kedve.”

Sajnos az előbbi megállapítás 12 év múlva is „visszaköszönt”; az 1976-os felmérésben a Bükk hegység volt az egyetlen olyan erdőgazdasági táj, ahonnan az erdészekről egyáltalán nem kaptam értékelő adatot. Ezért küldtem kérdőívet *Szitta Tamás*nak és *dr. Bankovics Attilá*nak. Az ő adataik, 35 év szakirodalma, valamint saját megfigyeléseim közreadásával megkísérlem felvázolni a császármadár előfordulási helyeit a Bükkben.

Tapasztalataim szerint egyes térségekben ismételtelen megjelenik a faj, ha számára megfelelő erdőszerkezeti viszonyok alakulnak ki. Pl. Fehér-kő: *Vásárhelyi* első adatai 1933, saját adataim 1965, 1983, vagy Istállós-kő térsége: *dr. Jánossy Dénes* 1960-ban jelzi, hogy eltűnt, *dr. Kárpáti László* 1974-ben újra látja. Ezek a tények azt bizonyítják, hogy a Bükk egyes részei klimatikusan potenciális császármadár-élőhelyek.

Az elmúlt évek nagy erdőkitermelései után előre látható, hogy a termelést követő 10 – 15 év múlva újra várható a császármadár megjelenése. A régi élőhelyek ismerete fontos támpont lehet ezeknek az erdőterületeknek a későbbi kezeléséhez; pl. gyérítések és egyéb kezelővágások térbeni és időbeni meghatározása. (Itt jegyzem meg, hogy a Mátrában 5 éve folynak konkrét mérések arra, hogy az egyes erdőszerkezetek és nevelővágások milyen hatással vannak a császármadár-állományra. A vizsgálatok a befejező szakaszban tartanak.)

A Bükk hegységben – sajnos csak alkalmanként – végzett munkámhoz szintén nagy segítséget nyújtott *dr. Gyulai Iván* tapasztalatainak rendelkezésére bocsátásával.

Az előbbi okok miatt – a többi tájegységtől eltérően – kronológiai sorrendben közlöm az általam fellelt bükki adatokat, köztük saját publikált és nem publikált adataimat is.

1950 – 1960 között tarvágás kapcsán eltűnt a császármadár Szilvásvár – Horotna-völgy – Istállós-kő környékéről, Nagy-Kopasz-hegy és a Vöröskőbérc közötti völgyből, a tarkói Hárskút feletti erdőből (*Jánossy*, 1972).

1964. II. 18., Nyírjes – Köpüs-forrás környéke: 2 éjszakázóhely (*Vásárhelyi* jelzése után, *Czajlik*).

1964. IV. 16., Ómassa – Jávor-hegy 3 példány a fajból, 1 éjszakázóhely (Vásárhelyi jelzése után, *Czajlik*).

1964. VI. 14., Szilvásvár – Bacsó-völgy felső szakasza (Pásztor János erdész jelzése után, *Czajlik*). „Szilvásvár térségében császármadár szép számmal van a fiatal bokros részekben, bodzaérés idején a völgyekben található” (Pásztor János 1964. VI. 2-án hozzánt intézett leveléből).

1964. VIII. 26., Feketesár; VIII. 27., Balla-völgy (Keve, 1975).

1965. VII. 10., Fehérkő-lápa: 1 tojó és 6 csibe; VIII. 13., Lillafüred – Jávor-hegy: 1 példány (*Czajlik*).

1967. IV. hóban Bálványtól 3 km-re ÉK felé az Ördög-oldal öreg bükkössel övezett lucfenyvesében (1967-ben 20 év körüli állomány) alkalmanként 1-1 példány (Bankovics Attila, Madártani Intézet – kérdőív).

1974 nyarán Istállós-kő és Tar-kő tisztásain, a hármaskúti úton megfigyelések a madárról (*Kárpáti*, 1977).

1977. VIII. 15., Kőlyuk-Galya – Udvarkő-barlang 5/e, fiatal bükkösből 2 példány; 1978. I. 18., Buzgó-kő – Mályinka 17/f ÉK sziklaerdő: 1 példány; 1979. I. 18., Szentlélek – Ördög-oldal 2/b (túristaút mentén), ÉK, idős lucos: 1 példány (*Szitta Tamás*, Bükki Nemzeti Park – kérdőív).

1979. I. 19., Bükkszentkereszt – Száraz-Szinva; 1979. V. 2., Várkút – Nagyeged-bérc végén levő vegyes állományú erdő.

1979. V. 13., Nagy-Tibát völgye, tarvágás utáni természetes bükkújulat (fiatalos, bokros) (*Czajlik*, 1981a).

1983. VIII. 29., Szentistván-lápa (borókás töbör szélén), a madarat a jelzett év áprilisában látták először, ettől kezdve állandó; VIII. 30., Buzgó alatt a Szentlélekre vezető gyalogúton: 1 példány, korábban 4 példány (*Gyulai Iván* szóbeli közlése után, *Czajlik*).

1983. IX. 1., Nagy-hegy – Fehérkő-lápa, a kulcsos ház mögötti 40 év körüli fenyvesben 2 példány és éjszakázóhely (*Czajlik*).

1984. IV. 30., Ős-erdő és Tar-kő között (az Ős-erdőtől mintegy 300 m-re a fiatalosban) 1 db fiatal kakas (*Csapody Zoltán* – *Gödölle Márton* szóbeli közlése után, *Czajlik*).

Kácsi dombvidék

(16/b hevesi erdőgazdasági tájrészlet)

A területről tudományos adatközlés a császármadár előfordulására nincs. *Vertsé* (1939) kérdőíves felméréséből ez a terület is kimaradt. D-en és K-en a császármadár és a bükk elterjedési területének határa egybeesik. D-en Szomolya – Bagács, innen Kisgyőr – Görömböly-(Miskolc)-Tapolca – Diósgyőr (*Fekete – Blattny*, 1913).

Az adatközlők a faj jó ismerőjeként a területről senkit sem neveztek meg. Az itt élő erdészek nagyrészt ismerik és figyelemmel kísérik a császármadarat.

Borsodi EFAG Mocsolyástelepi Erdészete

Kisgyőr – Zádor László kerületvezető

él: Odúszék-völgy – Kisgyőr 59/f, 120 év, B, KtT; Valkólápa – Kisgyőr 66/c, 120 év, B, KtT; 63/a, b, c, B, KtT; területén a császármadarakat alkalmanként látta; fészkelése biztos, csibéket személyesen talált; az állomány az utol-

só 10 évben változatlan; a vaddisznóállomány közepes, viszont sok a vadmacska.

Luga (1. erdőkerület) – Molnár Géza

él: Kisgyőr 33/e, 30 év, T, B, Gy; a területen a császármadár állandó; az utolsó 10 évben az állomány csökkent.

Kács (5. erdőkerület) – Csattos Bertalan

él: Kács 8/a, 50 év, Cs, T, som, kökény, galagonya; Kács 7/c, Cs, T, B; az utóbbi 10 évben kipusztult: Kács 10/a, cseres-tölgyes; a megjelölt élőhelyeken folyamatosan észleli a császármadarakat; a vaddisznóállomány közepes.

Szil-pusztai erdőkerület – Barna István

Területén biztosan nem él a faj.

Mezőcsát (7. erdőkerület) – R. Kiss József

Területén biztosan nem él császármadár.

Leninváros – Kiss Béla

A térségben nem él császármadár.

A dolgozat lezárva: 1984. XI. 18-án.

A szerző címe:
Czájlik Péter
H-1037 Budapest
Jablonkai út 7.

Irodalom—References

- Bacsó N. (1948): Temperature Distribution in Hungary 1901–1930. Magyarország éghajlata. 5. 129.
- Bacsó N. (1959): Magyarország éghajlata. Budapest.
- Berényi V. – Vásárhelyi I. (1938): Császármadár a Bükkben. = Magyar Vadászság. 56.
- Buday G. (1980): Az Aggtelek vidéki kavicsát vegetációjának ökológiai és ökológiai feldolgozása. II. A víznyelő eróziós völgyek erdőtársulása (Astrantio – Tiliatum ass. nov.) Acta Biol. Debrecino. 17. 113–128.
- Czájlik P. (1965): Ami eddig hiányzott vadgazdálkodásunkból. = Magyar Vadász. 6. 9.
- Czájlik P. (1975): Ha nem vigyázunk, kipusztul! = Nimród. 8. 12–13.
- Czájlik P. – Nagy Gy. (1976): Kérdőívek a császármadár elterjedéséről. Mátra Múzeum kéziratára.
- Czájlik P. (1978): Adatok a császármadár (*Tetrastes bonasia* L.) populáció magyarországi helyzetéről, ökológiai viszonyairól. Madártani Tájékoztató. 3. 22–25.
- Czájlik P. (1979): A császármadár – *Tetrastes bonasia* L. – az Északi-középhegységben. Fol. Hist. Nat. Mus. Matraensis. 5. 107–113.
- Czájlik P. (1981a): Ecological investigations of the Hazelhen (*Tetrastes bonasia* L.) population in the Matra mountains. Aquila. 88. 31–60.
- Czájlik P. (1981b): Adatok a császármadár (*Tetrastes bonasia* L.) tollzatának és tollváltásának ismeretéhez. Fol. Hist. Nat. Mus. Matraensis. 7. 103–133.
- Czájlik P. (1981c): Die Verbreitung des Haseluhns (*Tetrastes bonasia* L.) aufgrund der Zusammenhänge zwischen zirkannualen Lebenstätigkeiten und klimatischen Faktoren. Acta Biol. Debrecino. 18. 149–188.
- Danszky I. (szerk.) (1963): Magyarország erdőgazdasági tájainak erdőfelújítási, erdőtelepítési irányelvei és eljárásai. V. Északi-középhegység erdőgazdasági tájcsoport. OEF, Budapest.
- Fekete L. – Blattny T. (1913): Az erdészeti jelentőségű fák és cserjék elterjedése a magyar állam területén. Selmechánya. 79–85.

- Finta I. (1972)*: Vándorsólyom- és császármadár adatok a Sátor-hegységből. *Aquila*. 78 – 79. 226 – 228.
- Frisnyák Sándor (1978)*: Magyarország földrajza. Budapest.
- Jánossy D. (1972)*: Faunatórténeti és jelenlegi adatok a császármadár (*Tetrastes bonasia* L.) előfordulásához Magyarországon. *Aquila*. 78 – 79. 153 – 156.
- Kakas József (1967)*: Magyarország éghajlati atlasza. II. Adattár, Budapest
- Keve A. (1975)*: Jegyzetek a Mátra és a Bükk hegység madárvilágának ismeretéhez. *Fol. Hist. Nat. Mus. Matraensis*. 3. 139 – 147.
- Moskát Cs. (1975)*: A Karancs-Medves madárvilága. *Aquila*. 82. 105 – 113.
- Ruzsik M. (1978)*: Egyedüli fajdfélénk a császármadár. = *Nimród*. 98. 418 – 419.
- Solti B. (1983)*: Madártani megfigyelések a Cserhátból. *Fol. Hist. Nat. Mus. Matraensis*. 8. 163 – 169.
- Szijj L. (1955)*: Adatok a Sátor-hegység madárvilágához. *Aquila*. 59 – 62. 417 – 418.
- Varga A. (1983)*: Madártani feljegyzéseim (1960 – 1980 között). *Fol. Hist. Nat. Mus. Matraensis*. 8. 169 – 173.
- Vásárhelyi I. (1959)*: Császármadár a Bükkben. = *Magyar Vadász*. 7. 15 – 18.
- Vásárhelyi I. (1960)*: Csigákat fogyasztó gerincesek a Bükkben. *Vertebrata Hung*. 2. 121.
- Vásárhelyi I. (1963)*: A császármadár megfogyatkozásának oka. Kézirat.
- Vertse A. (1939)*: A császármadár elterjedése Csonka-Magyarországon. *Aquila*. 42 – 45. 227 – 239.

Hazelhen (*Tetrastes bonasia*) habitats in Hungary according to a 1976 questionnaire survey

P. Czajlik

Regarding the range in Hungary of the Hazelhen, which is the only species of grouse in this country, *Vertse* (1939) was the first to make a survey that can be described as country-wide although he left out of consideration the large areas of hillcountry to be found in northern Hungary (Aggtelek Carst, hillcountry in Heves and Borsod counties, Karancs – Medves). With a view to recognizing the fauna aspects and zoogeographical significance of northern Hungary, and creating a nature conservation management plan for this region, faunistic and phytocenological investigations have to be carried out. A comprehensive work published under the editorship of *Danszky* (1963) is considered a pioneering work in this field. The botanical, phytocenological knowledge of the hillcountry has been enriched by research conducted by *Dr. János Suba* in the Tarna valley, and more recently by *Dr. Gábor Buday* in Borsod county. These have contributed to the investigations of Hazelhen habitats.

After the establishment of the Aggtelek Carst Nature Conservation District and the start of the biosphere programme, the research work begun by *Dr. Pál Jakucs* is presently being continued under the guidance of *Dr. Zoltán Varga*. (This is the only biosphere research in Hungary officially engaged in scientific investigations of the Hazelhen).

A survey carried out in 1976, on areas disregarded by *Vertse*, brought notable results:

1. Karancs – Medves – 19 habitats, including 6 totally new;
2. the hillcountry in Heves county – 21 previously unpublished habitats, and the hillcountry in northern Borsod county – 24;
3. the Aggtelek Carst Nature Conservation District – 24 habitats, including 20 unpublished, and the Kács hillcountry 7 completely new habitats.

This survey also registered new findings on the hillcountry included in *Vertse's* survey: Börzsöny – 8 previously unpublished habitats; Mátra – some 50 habitats, almost all completely new; Zemplén – 26 habitats including 20 previously unpublished; Bükk – 33 habitats including 11 new.

Unfortunately, the eastern part of the Mátra mountains and the northern and eastern parts of the Zemplén mountains were omitted from the survey since the questionnaires were not returned.

According to the questionnaires the Hazelhen is not present in the Cserhát region, although some data by *Ruzsik* states the contrary. Accordingly, further investigations and surveys are required for this site.

By publishing data of forest compartment exactness, the author endeavours to supply basic data for national research as well as for nature conservation purposes. On the grounds of experience gained on the Western Mátra mountains, the main area of present-day Hazelhen research, the survey can be evaluated in a way that 60 to 65% of all habitats were indicated by the questionnaires. The ratio is related to the cautiousness of the bird and the method of data recording, since the indications were obtained from birds and habitats perceived "by chance". The author started systematic data collecting based on indirect signs (control of dust baths, collection of feathers and excrement etc.). This method has not become general among ornithologists in Hungary and is unknown to foresters, as verified by the newer and newer habitats found in areas that had been continually searched for several years.

It is rather difficult to estimate the Hazelhen population since, according to our experience, on a yearly basis the number of birds in the individual habitats is highly variable. After completion of the present investigations of population dynamics, the author will discuss the results.

The author expresses his sincere thanks to all people who helped him in the control work. Thanks are due in particular to *Dr. Gyula Nagy* deceased, who was Director of the Mátra Museum. It was he who undertook the printing of questionnaires and the organization of the whole survey. Thanks are also due to *Dr. Béla Solti* for collecting and summarizing the questionnaires, to Forest Engineer *János Bessenyei* who, as manager of the Erdőkövesd Forestry, took part in a survey in 1964, and in 1976 (as Chief of the Eger Forest Directorate) carried out notable work in sending out and collecting in the questionnaires. Also *Dr. Emil Bartuss* has greatly contributed to this work.

Young research workers of the Institute, *Tibor Standovár*, *Zsolt Pálfi* and *József Szirmai* have participated in the work for almost ten years, and their results are contained in the present study. Finally, thanks are due to *Dr. Dénes Jánossy* who has aid and supported the author's research over the past 20 years, and who also offered advice and guidance in the course of this survey.